

**ГРАЃАНСКИ ЗДРУЖЕНИЈА НА ВЛАСИТЕ ВО РЕПУБЛИКА
МАКЕДОНИЈА**

**НАЦРТ ПРЕДЛОГ-
СТРАТЕГИЈА ЗА ЈАЗИКОТ И КУЛТУРАТА НА ВЛАСИТЕ ВО
РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА**

Ноември 2008

СОДРЖИНА

1. Вовед	стр.3
1.1. Цели на Стратегијата	стр.3
1.2. Актери во реализација на Стратегијата	стр.4
2. Нормативна рамка за рамноправност на граѓаните	стр.4
2.1 Меѓународни документи	стр.4
2.1.1. Документи на Обединетите нации	стр.4
2.1.2. Документи на Советот на Европа	стр.5
2.1.3. Документи на ОБСЕ	стр.6
2.1.3 Документи на УНЕСКО	стр.6
2.2. Домашна нормативна рамка	стр.7
3. Потреба од водење релевантна статистика	стр.9
4. Локалната самоуправа како примарно ниво на имплементација на Стратегијата	стр.10
5. Приоритетни области	
5.1. Образование	
5.1.1 Нормативна рамка	стр. 12
5.1.2 Актуелна состојба	стр.14
5.1.3. Препораки и активности	стр.15
5.2. Култура	
5.2.1. Нормативна рамка	стр.16
5.2.2. Актуелна состојба	стр.17
5.2.3. Препораки и активности	стр.180
6. Препораки за имплементирање на Стратегијата	стр.19
Анекс 1	стр.19
Анекс 2	стр.21

1. Вовед

Идентитетот на граѓаните припадници на етничките заедници, во услови на светскиот тренд на глобализација, е прашање кое се наметнува како еден од главните предизвици со кои тие се соочуваат. Овој предизвик уште повеќе се наметнува во држави кои се уште се борат во услови на транзиција за воспоставување на стандарди и критериуми како дел од легислативата на којашто треба да почива едно општество, а при тоа да се заштитат и афирмираат човековите права и слободи.

Република Македонија како демократска држава по својата ориентација како мултинационална, мултикултурна, мултијазична и мултиконфесионална ги промовира и гарантира основните човекови права и слободи за сите етникуми кои живеат на нејзината територија. Влашката заедница како дел од влашкиот народ распространет низ повеќе балкански земји, помеѓу другите етнички заедници, е призната во Уставот на Република Македонија и како таква декларативно ги ужива основните човекови права и слободи. Она што се наметнува како потреба во општественото живеење на влашката заедница е активното реализирање на загарантираните права, со цел за зачувување на идентитетот преку јазикот, афирмирање на културата и традицијата како дистинктивни обележја на еден етникум. Досегашното искуство укажува на отсуство на конзистентна политика и координација на напорите и ресурсите на чинителите од самата заедница со намера за пресретнување на проблемот на губењето на основните вредности и специфики на заедницата. Оттука се наметнува потребата за осмислување и изготвување на национална стратегија која произлегува од потребите на самата заедница во контекст на денешните услови како и акциони планови со кои ќе се прецизираат целите и активностите во однос на временската рамка на реализација, на одговорностите, како и на провизорен буџет.

1.1. Цели на Стратегијата

Националната стратегија за јазикот и културата на Власите во Република Македонија, иницирана и изготвена од самата заедница има за цел дефинирање на главните приоритети во услови на поголема координираност на сите активисти во рамките на заедницата да се делува поконкретно на сите политики на државата која го промовира квалитетот на мултикултурно општество и чекори кон интеграција, при што се апострофира потребата на поголема ангажираност во реализација на посебните малцински права врз основа на Европската конвенцијата за заштита на основните човекови права и слободи и Препораката 1333 на Советот на Европа (1997) упатена до сите земји, вклучително и до Република Македонија, во коишто живеат припадници на влашката заедница.

Генерални цели на Националната стратегија на Власите

Подигање на свеста за сопствениот идентитет;
Стимулирање на сите претставници на влашката заедница за поинтензивна и директна ангажираност во сите фази на Стратегијата;
Реанимација на влашкиот јазик на којшто му се заканува изумирање;
Овозможување на еднаков пристап на Власите кон постојните општествени можности;
Остварување на долгорочен развиток на влашката заедница.

1.2. Актери во реализација на Стратегијата

Стратегијата претставува документ чија реализација претпоставува вклучување не само на претставници на влашката заедница од граѓанскиот сектор, туку и активна поддршка од страна на институциите и органите во институциите, со цел да се обезбеди консензус, поголема поддршка и нејзина имплементација. На овој начин сите инволвирани актери ќе ја поделат одговорноста за нејзината реализација. Во овој контекст, како партнери можат да се наведат бројни национални и странски фондации кои ќе покажат интерес за решавање на виталните проблеми на влашката заедница, а кои се дел од приоритетите на Стратегијата. Како и обезбедување на експертиза од разни развојни агенции, како што е Светската банка, Европската унија, УНДП, Уницеф, ОБСЕ И др.

2. Нормативна рамка за рамноправност на граѓаните

Според член 118 од Уставот на Република Македонија, “меѓународните договори што се ратификувани во согласност со Уставот се дел од внатрешниот правен поредок и не можат да се менуваат со закон”. Исто така, членството на Република Македонија во меѓународни организации повлекува почитување на обврските кои произлегуваат од меѓународното право.

Следи листата на документи врз основа на кои се засновува реализацијата на бројни права на сите граѓани на Република Македонија, вклучително и на Власите. Дел од овие документи се конвенции преземени по пат на сукцесија до 1990 година, како и конвенции ратификувани од Република Македонија:

2.1 *Меѓународни документи*

2.1.1. Документи на Обединетите нации

- Универзална декларација за човекови права (1948)
- Конвенција за спречување на трговија со луѓе, експлоатација, проституција и друго (1950)
- Конвенција за политичките права на жената (1953)
- Конвенција за елиминирање на сите форми на расна дискриминација (1965)

- Меѓународен пакт за економските, социјалните и културните права (1966)
- Меѓународен пакт за граѓанските и политичките права (1966) и Факултативниот протокол кон Меѓународниот пакт за граѓанските и политичките права (1966)
- Втор факултативен протокол кон Меѓународниот пакт за граѓански и политички права за укинување на смртната казна (1989)
- Конвенција за правата на детето (1989)
- Конвенција за издавање изводи од матична книга на повеќе јазици (1991)
- Виенска декларација и Програма за акција (1993)

2.1.2. Документи на Советот на Европа

- Европска конвенција за заштита на човековите права и основните слободи и Протоколите 1,4,6 и 7 (1950 и Протоколите во 1952, 1963, 1983, 1984)
- Рамковна конвенција за заштита на националните малцинства (1995)
- Европска културна конвенција (1995)
- Протокол бр.2 кон Конвенцијата за заштита на човековите права и основните слободи кој се однесува на компетентноста на Европскиот суд за човекови права да дава соодветни мислења (1997)
- Протокол бр.3 кон Конвенцијата за заштита на човековите права и основните слободи со кој се изменуваат и дополнуваат членовите 29,30 и 34 од Конвенцијата
- Протокол бр.4 кон Конвенцијата за заштита на човековите права и основните слободи кои обезбедуваат определени права и слободи поинакви од тие што се содржани во оваа конвенција и во Протоколот бр.1 (1997)
- Протокол бр.5 кон Конвенцијата за заштита на човековите права и основните слободи со кој се изменуваат и дополнуваат членовите 22 и 44 од Конвенцијата (1997)
- Протокол бр.6 кон Конвенцијата за заштита на човековите права и основните слободи кој се однесува на забраната на смртната казна (1997)
- Протокол бр.7 кон Конвенцијата за заштита на човековите права и основните слободи (1997)
- Протокол бр.8 кон Конвенцијата за заштита на човековите права и основните слободи (1997)
- Европска повелба за локална самоуправа (1997)
- Рамковна конвенција за заштита на националните малцинства (1997)
- Европска конвенција за правата на детето (2003)

Покрај оваа листа на документи, следат и документи коишто се потпишани од страна на Република Македонија, но се уште не се формално ратификувани од страна на Собранието:

- Европска повелба за регионални или малцински јазици (потпишана на 25.07.1996)
- Протокол бр.12 кон Конвенцијата за заштита на човековите права и основните слободи (потпишана на 04.11.2000)
- Протокол бр.13 кон Конвенцијата за заштита на човековите права и основните слободи (потпишан на 03.05.2002)

2.1.3. Документи на ОБСЕ

- Завршен документ на КЕБС од Хелсинки (1975)
- Завршен документ на Виенскиот состанок (1989)
- Документ од состанокот на Конференцијата за човековата димензија на КЕБС во Копенхаген (1990)
- Париска повелба за нова Европа (1990)
- Конвенција за помирување и арбитража во рамките на КЕБС со Финален протокол (1998)

2.1.4. Документи на УНЕСКО

- Конвенција за борба против дискриминацијата во образованието (1997)
- Конвенција за заштита на светското културно и природно наследство (1997)

Освен оваа листа на документи кои имаат обигаторно дејство врз правниот систем на Република Македонија, кон неа се приклучуваат и оние документи и препораки за делување кои имаат за цел подобрување на ситуацијата на човековите права од секаков аспект¹.

Од аспект на Стратегија за Власите во Република Македонија од особена важност се и следниве меѓународни документи:

Копенхашки критериуми. Во 1993 Европската унија ги постави Копенхашките критериуми за земјите аспиранти за членство во ЕУ. Глобалните критериуми за државите кандидати, промовирани во овој документ, треба да обезбедат институционална стабилност која ја гарантира демократијата, владеењето на правото, човековите права, заштитата на малцинствата; признавањето и функционирањето на пазарната економија сообразно со принципите на ЕУ; како и способноста да ги преземе обврските како членка вклучувајќи ја посветеноста на политичките, економските и монетарни принципи на Унијата. Во овој контекст, еден од фокусите е секако состојбата со правата на малцинствата. Битно е да се напомене дека и европските договори кои се потпишуваат со секоја од државите кандидати го содржат членот 6 кој се повикува на почитување на демократските принципи и човекови права

признаени со Хелсиншкиот финален акт и Париската повелба за нова Европа.

Со цел да се одговори на вака поставените предизвици треба да се развијат ефективни политики и програми, како и да се воспостават механизми и процедури, кои ќе помогнат во координирањето, пред се на граѓанските здруженија на Власите, но и вклучување во главните текови на општеството. Тоа ќе се реализира преку конкретни акции, мобилизација на сите актери и обезбедување ефективна имплементација на политиките.

Успешноста на оваа иницијатива непосредно зависи од:

- навремено планирање на зацртаните активности и по можност на нивно вклучување во националниот буџет, при тоа водејќи сметка за буџетските приоритети и можности;
- развивање на ефективни мерки за поддршка на овие приоритети меѓу социјалните партнери и граѓанските организации;
- обезбедување на имплементација и мониторинг на политиките кои ќе се применат;
- обезбедување на поддршка на мрежите на граѓански организации од заедници и од општеството во целост, кои работат во оваа насока;
- остварување јасна поделба на надлежностите меѓу граѓански организации од заедницата, но и обезбедување на партнерски односи со националните и локалните авторитети;
- прибирање релевантни статистички податоци кои ќе ја покажат вистинската ситуација на Власите во Републиката;
- евалуирање на политиките и програмите, како и развивање индикатори кои ќе ја реализација на предвидените мерки.

2.2. Домашна нормативна рамка

Преку вградувањето на највисоките стандарди на почитување на човековите права во нејзиното законодавство, Република Македонија се легитимира како политички систем кој покажува отвореност и приемчивост кон модерните демократски процеси. Во таа смисла новиот Устав на Република Македонија од 2001 година, во својата преамбула експлицитно го наведува влашкиот народ заедно со другите народи кои живеат во државата како носители на самостојноста и суверенитетот на заедничката држава. Поконкретно, *“Граѓаните на Република Македонија, македонскиот народ, како и граѓаните што живеат во нејзините граници, кои се дел од албанскиот народ, турскиот народ, влашкиот народ, српскиот народ, ромскиот народ, бошњачкиот народ,... преземајќи ја одговорноста за сегашноста и иднината на нивната татковина,... еднакви во своите права и обврски кон заедничкото добро-Република Македонија- ...одлучија да ја конституираат Република Македонија како самостојна, суверена држава, со намера да се воспостави и зацврсти владеењето на правото, да се гарантираат човековите права и граѓанските слободи, да се обезбеди мир и соживот, социјална правда, економска благосостојба и напредок на личниот и заедничкиот живот...”*. Со претходниот, а сега и со новиот Устав Република Македонија е првата земја во која Власите се споменати и уставно признати како конститутивен народ. Согласно со

постојните одредби тие се еднакви во своите легално загарантирани права и обврски, како и сите други граѓани во Републиката.

Покрај основата која ја дава преамбулата, самиот текст на Уставот ги наведува основните човекови права врз кои се темелат обврските на државата кон секој граѓанин на Република Македонија, вклучително и Власите, и кои ја детерминираат основата врз која се надоградува останатата регулатива.

Меѓу темелните вредности на уставниот поредок на Република Македонија е и *“слободното изразување на националната припадност, соодветна и правична застапеност на граѓаните кои припаѓаат на сите заедници во органите на државната власт и другите јавни институции на сите нивоа”*.

Исто така, *“Републиката им ја гарантира заштитата на етничкиот, културниот, јазичниот и верскиот идентитет на сите заедници”... “припадниците на заедниците имаат право да основаат културни, уметнички, образовни институции, како и научни и други здруженија заради изразување, негување и развивање на својот идентитет”²*.

Уставот го гарантира и правото на образование: *“Секој има право на образование. Образованието е достапно на секого под еднакви услови. Основното и средното образование е задолжително и бесплатно.”*

“Припадниците на заедниците имаат право на настава на свој јазик во основното и во средното образование на начин утврден со закон. Во училиштата во кои образованието се одвива на друг јазик се изучува и македонскиот јазик”.

Слободата на здружување е исто така загарантирана: *“На граѓаните им се гарантира слободата на здружување заради остварување и заштита на нивните политички, економски, социјални, културни и други права и уверувања. Граѓаните можат слободно да основаат здруженија на граѓаните и политички партии, да пристапуваат кон нив и од нив да истапуваат.”³*

Сите видови на дискриминација се забрануваат во член 54 ст.3 *“...организувањето на слободите и правата не може да биде дискриминаторско по основ на пол, раса, боја на кожа, јазик, вера, национално или социјално потекло, имотна или општествена положба.”*

Она што е специфика за Република Македонија е и уставната поставеност на посебни тела и процедури кои обезбедуваат учество и консултација на сите етнички заедници во процесот на одлучување за важни политички прашања и кадровски решенија.

За таа цел Собранието основа Комитет за односи меѓу заедниците, кој е составен од 19 члена од кои, по седум членови од редот на пратениците во Собранието Македонци и Албанци и по еден член од редот на пратениците Турци, Власи, Роми, Срби и Бошњаци. Во случај ако некоја од заедниците нема пратеници, Народниот правобранител по консултации со релевантните претставници на тие

² Член 48 од Уставот

³ Член 20 од Уставот

заедници, ги предлага останатите членови на Комитетот. Ова тело има задача да разгледува прашања од односите меѓу заедниците во Републиката и дава мислење и предлози за нивно решавање на Собранието кое е должно нив да ги разгледува. Во случај на спор во врска со спроведување на постапката за гласање во Собранието, Комитетот е тој кој финално одлучува со мнозинство гласови од членовите за тоа дали ќе се спроведе постапката.

Согласноста на претставниците на различните етнички заедници исто така се јавува како предуслов при конституирањето на Републичкиот судски совет, Уставниот суд како и на Народниот правобранител. Во овие случаи при гласањето основниот критериум е припадноста на некоја од заедниците, без разлика на партиската припадност.

Покрај Уставот, како најширок нормативен акт, бројни аспекти кои се вклучени во Стратегијата, се предмет на регулирање и во други законски и подзаконски акти, кои ќе бидат поконкретно наведени во рамките на приоритети зацртани во овој документ.

3. Потреба од водење релевантна статистика

Во дефинирањето на целите на Стратегијата и нејзината имплементација неопходно е да се располага со релевантни податоци што се однесуваат на повеќе аспекти од животот на Власите. Со цел тие да се идентификуваат како ранлива група соочена со ризикот од губење на јазикот, а со тоа и на идентитетот, неопходни се статистички показатели кои ќе го поткрепат тој факт.

За таа цел, упатно е да се води квантитативна датотека која е неопходна за иницијално креирање осмислена национална политика која, потоа, ќе ги евидентира развојните трендови на истата. Само со помош на квалитетни квантитативни податоци сите актери, владини или од граѓанскиот сектор, можат да делуваат во насока на подобрување на ситуацијата на влашката заедница во Република Македонија.

Се подразбира дека прибирањето на податоците не е едноставна задача, бидејќи применетата методологија и прецизноста често се доведуваат во прашање. Тоа е причина, различни актери, за исти податоци во одреден политички контекст, да даваат спротивна интерпретација.

4. Локалната самоуправа како примарно ниво на имплементација на Стратегијата

Бидејќи проблемите на Власите најлесно се учуваат во локален контекст, разбирливо е дека успешноста на реализацијата на Стратегијата е првенствено условена од нејзината практична реализација на локално ниво. Зацртаните стратешки задачи се очекува да добијат своја полна поддршка при реализацијата особено од оние локални единици во Република Македонија во кои постои поголема концентрација на влашката заедница. Во таа смисла стратешките

заложби и нивната имплементација во иднина би требало да се реализираат во партнерски однос со локалните власти.

Од аспект на легалната поставеност на системот, Власите можат да ги остваруваат своите права преку своите избрани претставници во локалните органи на власта, но и преку формите на директна демократија определени во Уставот и законите. Во тие рамки, постои и отворена можност за употреба и на влашкиот јазик јазик, која деривира од член 7 став 6 од Уставот: *“Во единиците на локалната самоуправа јазикот и писмото што го користат најмалку 20% од граѓаните е службен јазик, покрај македонскиот јазик и неговото кирилско писмо. За употребата на јазиците и писмата на кои зборуваат помалку од 20% од граѓаните во единиците на локалната самоуправа, одлучуваат органите на единиците на локалната самоуправа.”* Во оваа смисла Уставот ја гарантира и комуникацијата на граѓанинот и институциите на локалната власт на неговиот мајчин јазик.

Процесот на децентрализација, а и ваквата уставна поставеност на локалната самоуправа, секако детерминира и соодветни надлежности на локалните власти. Со оглед на тоа дека активностите предвидени во Стратегијата се мултидимензионални по својот карактер и често се преклопуваат и испреплетуваат, мошне е важно да се има предвид колкав е обемот на надлежностите на локалните власти, како и кои се областите на кои тие реферираат. Поконкретно, според Законот за локална самоуправа од 2002 година, општините имаат поголеми надлежност во повеќе аспекти, но овде ќе ги издвоиме тие кои директно се поврзани со подрачјата кои се во фокусот на вниманието на Власите и кои се од суштински значај за опстојувањето на Власите:

- Планирање и управување со локалниот економски развој; утврдување на развојните и структурните приоритети; управување со локалната економска политика; поддршка за развој на мали и средни претпријатија и претприемништво на локално ниво; учество во основање и развој на локална мрежа на институции и агенции и промовирање партнерство;
- Развој на културата и заштитата на културното наследство: негување на фолклорот, обичаите, старите занаети и слични културни вредности;
- *Организирање и изградба на објекти за социјална грижа и грижа за децата: детски градинки, домови за стари лица, социјална грижа за лица со посебни потреби; грижа за деца без родители; за деца со посебни образовни и социјални потреби; за деца од семејства со еден родител; за бездомници; за социјално загрозени поединци; болести на зависност; подигање на свеста на јавноста за овие потреби; остварување на правото на воспитување на деца од предучилишна возраст;*
- Организирање и подобрување на образованието: основање, финансирање и администрирање на основното и средното образование во соработка со централната власт и др.

Генерален впечаток за сите земји во регионот е дека најслабата алка во системот на примена на стратешките приоритети е токму локалната самоуправа. Со цел да се избегне тој тренд, и приоритетите да не бидат

само декларативни, потребно е да се инсистира локалната администрација како прво ниво на комуникација со граѓаните да го почитува принципот на еднаков пристап и недискриминација на сите граѓани, вклучително и на Власите.

За поефикасно сервисирање на потребите на граѓаните во оваа смисла локалните власти можат:

- да востановат локален механизам за исполнување на стратешките цели;
- да определат посебни буџетски ставки за определени интервенции на локално ниво наменети за Власите;
- преку претходно припремени проекти активно да бараат средства за определени стратешки програми, било да се работи за централната власт која е одговорна за недоволно развиените подрачја или да се работи за други донори, коишто тие не се во состојба да ги финансираат;
- во локалните единици, каде што недостасуваат, да основаат граѓански информативни центри, за поадекватно информирање на граѓаните како да ги остварат своите права;
- во случај во составот на Советот да не бидат избрани членови Власи, тогаш да се востановат облици на нивно консултирање, за прашања кои ги засегаат нивните интереси (на пример, советници на градоначалникот и сл);
- сите овие активности да се одвиваат на транспарентен и одговорен начин.

Ваквиот ангажман на локалните власти во голема мера ќе придонесат за реализацијата на целите на овој документ, и секако ќе соодветствува со Препораката 1333 на Советот на Европа (1997).

Граѓанскиот сектор, во овој процес ќе има двојна улога, односно, промотор и главен лобист за реализацијата на стратегијата, но, воедно, се јавува и како главен актер за сигнализирање и алармирање во случај кога ќе затаи имплементацијата.

Јакнењето на капацитетот на влашките политички претставници, како и на граѓанскиот сектор е од витално значење бидејќи во оваа насока тие треба да делуваат во еден вид симбиоза безразлика на различните механизми кои ќе бидат применувани.

5. Приоритетни области

Дефинирањето на листата на приоритети за стратешко делување за влашките здружение беше едноставно, знаејќи ги и идентификувајќи ги подетално проблемите со кои се судрува влашката заедница.

Имено, евидентно е дека двете најкритични подрачја, во кои треба да се делува, за да се зачува идентитетот и особеностите на оваа прастара заедница се:

- ❖ јазикот/образованието, и
- ❖ културата

Сите акции и делувања на граѓанскиот сектор, но се надеваме и на

државните институции, би требало да се насочени кон овие две приоритетни области за да се спречи исчезнувањето на еден јазик кој со илјадници години беше носител на една богата култура, традиција и обичаи.

5.1. Јазик/образование

5.1.1. Нормативна рамка за областа образование

Образованието го нормираат бројни меѓународни документи и конвенции. Во таа смисла, од аспект на Стратегијата на Власите, посебно значајни документи врз база на кои деривира и правото на образование се: Универзалната декларација за човекови права (член 26), Меѓународен пакт за економските, социјалните и културните права (член 13), Меѓународната конвенција за елиминирање на сите форми на расна дискриминација (член 5), како и Конвенцијата против дискриминацијата во образованието на УНЕСКО. Сепак, основен документ е Конвенцијата за правата на детето (член 28 и 29) кој етаблира мошне високи стандарди во правата на детето за едукација. Државите кои се потписнички на овој документ ја преземаат обврската да обезбедат бесплатно основно образование, како и да создадат услови за редовно посетување на наставата.

Други документи кои се однесуваат на оваа проблематика произлегуваат од Европската регулатива и тоа од Европската унија, Советот на Европа и ОБСЕ, а пред се од Рамковната конвенција за заштита на националните малцинства.

Во Република Македонија правото на образование е уставно гарантирано и е достапно на секого под еднакви услови, а воедно, основното и средното образование се задолжителни и бесплатни. Исто така, припадниците на заедниците имаат право на настава и на својот јазик во основното и средното образование на начин утврден со закон.

Овие уставни одредби го определуваат фундаментот врз кој се надоградуваат останатите закони и правилници кои се однесуваат на образованието:

- Закон за основно образование
- Закон за средно образование
- Закон за високо образование
- Правилник за критериумите и начинот на ефектуирање на основното образование на учениците со интелектуална попреченост.

Воедно во овие рамки, особено важен документ, во оваа област е и Програмата за развој на образованието во Република Македонија од 2005 до 2015 година, изготвена од Министерството за образование и наука. Токму оваа програма ја дефинира мисијата на Република Македонија во сферата на образованието како: *образование за сите преку обезбедување на образовна еднаквост; зголемување на можностите за партиципација; зголемување на образовната, културната и економската компетитивност на македонското општество.*

Заради надминување и ефикасно разрешување на проблемите во образованието, Владата на Република Македонија во 2003 година

одлучи при Министерството за образование и наука да воспостави - Управа за развој и унапредување на образованието на јазиците на припадниците на заедниците. Меѓу другото, ова тело предлага и дава поддршка на предлози, кои се во правец на перманентно стратегиско разрешување на овој проблем кај сите етнички заедници, вклучително и на Власите. Преку ова тело Министерството би можело да ги промовира и промените кои се сугерираат од страна на влашката заедница за прашања кои се однесуваат на употребата на влашкиот јазик и култура, како и решенија за прашања кои се специфични за оваа заедница.

Амбиција на Министерството за образование е да креира такво образование кое се фокусира на поединецот, неговиот непречен развој, развојот на неговиот индивидуален културен идентитет воедно дефиниран во амбиент на мултикултурно опкружување и сместен во глобалниот национален и наднационален контекст.

5.1.2. Актуелна состојба

Не е случајно што се смета дека образованието го поседува најголемиот потенцијал за идниот развој на секоја заедница. За среќа влашката заедница го има сфатено значењето на образованието и од тие причини младата влашка популација, денес е во целост опфатена во образовниот систем на Р. Македонија и истата го заокружува своето образование во најголем случај со средното образование, но во една поголема бројка и со високото образование, а значителна е бројката на магистри и доктори на наука. Интегрирањето во општественото живеење го наметна што подоброто владеење на мнозинскиот јазик, во случајот, македонскиот јазик, за сметка на мајчиниот јазик, односно, влашкиот, кој многу децении, наназад, беше целосно исклучен од образовниот систем и од општеството во целост. Тоа креираше чувство за немање потреба од изучувањето на мајчиниот јазик со што уште повеќе се придонесе за занемарување на сопствениот идентитет и сите вредности што оваа заедница ги негуваше во нејзиното милениумско постоење.

Со осамостојувањето на Република Македонија и со промените во Уставот (1991 и 2001 год.) и другите регулативи, Власите заедно со другите заедници, Роми, Турци, Срби и Бошњаци, коишто живеат во Република Македонија, во согласност со меѓународните стандарди, го добија сопственото место во општеството.

Имено, Власите како конститутивен дел на македонското општеството имаат право на основните човекови права, меѓу кои и правото на изучување на мајчиниот јазик во основното образование, но и правото на настава на сопствениот јазик.

Но, реализацијата на тие права и покрај постојните регулативи, наидуваат на низа препреки поради кои ситуацијата со влашкиот јазик и понатаму е алармантна.

Бројни се причините поради кои степенот на владеењето на влашкиот јазик е на многу ниско ниво и во опасност од исчезнување се бројни:

- занемарување на проблемите на Власите од страна на институциите во државата ;
- немање можност за изучување на влашкиот јазик за децата од помала возраст во воспитно-образовните институции (градинките) каде тие го поминуваат најголемиот дел од денот;
- немање можност за настава на мајчин јазик или на двојазична настава во основното образование или во најмал случај во првиот циклус од задолжителното деветогодишно образование;
- неадекватен третман на изборното изучување на влашкиот јазик од страна на училиштата, локалната самоуправа и другите државни институции;
- немање стручна литература на влашки јазик;
- немање стручен наставен кадар;
- недоволен поттик, мотивација во семејствата за изучување на јазикот;

- отежната комуникација со локалната самоуправа и со државните институции;
- немање на богослужба на влашки јазик;
- немање на меѓусебна комуникација, координација на главните актери во заедницата;
- немање на задоволителна медиумска покриеност на влашки јазик.

5.1.3. Препораки и активности

- Следејќи ги овие насоки Стратегијата треба да ги антиципира долгорочните потреби на влашката заедница во Република Македонија во овој домен, како и да обезбеди механизми за имплементација на прокламираните цели. Во таа смисла главни приоритети во областа на образованието се:
- поголема афирмација на потребите на влашката заедница во општеството,
- преземање на активности за изучување на влашкиот јазик за децата од помала возраст во градинките,
- воведување на двојазична настава во основното образование или во најмал случај во првиот циклус од задолжителното деветогодишното образование,
- подобрување на комуникацијата со училиштата, локалната самоуправа и другите државни институции,
- во врска со изборното изучување на влашкиот јазик и култура, обезбедување на стручна литература на влашки јазик,
- обезбедување на стручен наставен кадар;
- перманентна обука на постојниот наставен кадар,
- поактивно делување во однос на мотивирањето на влашките семејства за изучување на јазикот,
- организирање на курсеви, летни и зимски кампови на влашки јазик за деца и за младите,
- интензивирање на контактите и трансфер на информации во рамките на заедницата и др.

Во Анекс 1 е приложен Аакциониот план за образование

5.1.4. Предлог-мерки

Образованието ќе ги покаже своите развојни ефекти само во случај, ако во тој процес, бидат инволвирани, подеднакво, следните круцијални чинители: учениците, нивните родители, наставниот кадар, граѓанските организации и државните институции. Секако поради комплексноста на образовниот процес, како и бројните приоритети и задачи што ги определува Стратегијата во овој домен, неопходно е вклучување на поголем број државни институции со цел да се оптимизира посакуваниот ефект. Во таа листа на актери се вбројуваат: училиштата преку директорите и персоналот; Министерството за образование преку неговите подрачни единици; локалните совети преку свој претставник или евентуално специјално назначен локален советник за Власите;

Среднорочни индикатори:

- број на деца опфатени во претшколското образование на влашки јазик или двојазично
- поголем процент на опфатеност (вклученост) на децата во основното образование;
- број на изготвени, испечатени и применувани методи за изучување на влашки јазик;
- зголемен обем на воведени содржини за влашката култура, јазик и историја на Власите во редовната настава;
- број на формирани групи каде е воведена двојазична настава (проектно) во предучилишно и во првиот циклус на задолжителното образование;
- зголемен број на деца опфатени со изборното изучување на наставен предмет Јазик и култура на Власите;
- зголемен број на говорители на влашкиот јазик

Како поволен инструмент за континуирано следење на состојбата се сугерира припремањето на годишни извештаи од страна на Координативно тело избрано од страна на граѓанскиот сектор.

5.2. Култура

5.2.1. Нормативна рамка

Презервацијата и промоцијата на културниот идентитет е нормиран во член 48 од Уставот на Република Македонија. Врз тој член се темелат законите од областа на културата, пред се Законот за културата, како и програмите на Министерството за култура, во чии рамки се вклучени и културните институции на Власите.

Во Законот за култура е определено дека во доменот на националниот интерес во оваа област меѓу другото спаѓа и “поттикнување на разновидноста и различноста во културата...

обезбедување услови за остварување и за заштита на културниот идентитет за заедниците во Република Македонија” како и “афирмација на културата и културните различности од Републиката во странство”.

Според овој закон, Министерството за култура основа и Совет за култура, како стручно и советодавно тело чии членови покрај принципот на стручност и компетентност треба да обезбедат и правична застапеност на граѓаните кои им припаѓаат на сите заедници во државата. Нив ги именува министерот за култура, кој може по потреба да основа и други стручни и советодавни тела, како и да именува надворешни соработници за подготовка на годишната програма на ова министерство.

Исто така, културната димензија е нераскинливо поврзана со употребата на мајчиниот јазик, која наоѓа своја примена во доменот на образованието.

5.2.2 Актуелна состојба

Многупати во минатото културниот израз на влашката популација се покажал како моќен и успешен репрезент на живеењето и автохтоната култура на овие простори. На културата може да се гледа како на помагало за афирмирање и за промоција на идентитетот на влашката заедница, и инструмент за интернетничката комуникација во општеството.

Во институционална смисла во Република Македонија не постојат културни организации (фолклорни друштва, музички групи, театар и сл.) кои перманентно ја негуваат културата на Власите. Постојат поединечни обиди за формирање на фолклорни и пејачки групи кои со голем ентузијазам се обидуваат да го негуваат влашкиот фолклор и песна, но постојано се судруваат со финансиски проблеми бидејќи институционално не се обезбедува перманентна или сосема мала и повремена поддршка на истите.

Културата покрај образованието, односно јазикот е фактор кој во голема мера ќе овозможи за подигање на света за сопствениот идентитет и вредностите на заедницата.

Воедно преку културата ќе се остварува се поголема партиципација и афирмација на Власите во главните текови на македонското општество.

Според согледувањата на влашките граѓански здруженија причини за неафирмираноста на влашката култура се:

- немање влашка институција на државно ниво;
- недоволна застапеност на Власите во научни и стручни институции;
- немање на институционална поддршка или е занемарлива, за обезбедување на услови за работа на влашките културни здруженија;
- недоволна застапеност на Власите во медиумите;
- немање на богослужба на влашки јазик;
- немање на финансии;
- слаба застапеност на влашките културно-уметнички друштва во манифестации на национално ниво.

5.2.3 Препораки и активности

Со цел да се оствари промоција на влашката култура, препорака е да се основа посебна институција која ќе работи на нејзиното понатамошно развивање на национално ниво. Паралелно ваков тип на тела би требало да се формираат во локалните единици каде што влашката заедница е позастапена, со цел да се олесни организирањето на разни културни активности и манифестации со што ќе се овозможи и општествено признавање на заедницата во целост.

Други препораки во оваа смисла се:

- промовирање на влашкото културното наследство ;
- вклучување на Власи во Комисијата за културните заедници во Република Македонија;
- организациско јакнење на културно-уметничките друштва и другите културни иницијативи преку обуки и друга помош;
- поддршка на локалните културни институции преку обуки за постигнување на нивна финансиска одржливост (стимулирање донации и сл.);
- промоција на културната интеракција на различните култури во Македонија и јакнење на мултикултурниот амбиент;
- остварување на истражувања и научни собири во врска со влашката култура, историја, традиција и јазик и во таа смисла печатење на експертски книги како теоретска основа за односните области;
- стимулирање на печатење книги од влашки автори, како и списанија и периодични изданија за влашката култура;
- организирање научни симпозиуми домашни и меѓународни на овие теми;
- поголемо вклучување на Власите во институциите за наука и култура;
- организирање културни, мултикултурни и спортски настани во организација на влашката заедница.

Среднорочни индикатори:

- зголемување на бројот на влашки културно-уметнички друштва
- зголемен број на организирани конференции и симпозиуми за влашката култура и јазик;
- издадени книги од влашки автори и на влашки јазик;
- одржување на влашки културни манифестации и поголемо учество во мултикултурни мултиетнички манифестации и други збиднувања.

Препораки за имплементирање на Стратегијата
АНЕКС 1

АКЦИОНЕН ПЛАН ЗА ЈАЗИК/ОБРАЗОВАНИЕ

Цели	Одговорности	Рок	Ресурси	
Општа цел: Одржување на јазикот преку образование				
<i>Специфична цел: Воведување на настава на влашки јазик во претшколска, основно и средно образование</i>				
мерка -кампања за подигање на свеста -средства за информирање настава во природа за учениците -летни и зимски кампови -училишни манифестации -метода за изучување на влашки јазик -курс по влашки ј. за возрасни -организирање на манифестации, забави, ескурзии за млади -воведување на содржини за влашката култура, јазик и историја на Власите во редовната настава	Лигата Унијата Лигата Лигата Унија Мандра Лигата	1 годишно 2 пати год и повеќе	2000 е 1000 е 2000 е 500 е претстава 50 е годишно 100 е год	

-воведување на двојазична настава (проектно) во предучилишно и во првиот циклус на задолжителното <u>основно</u> образование	Унијата Лигата			
--	-----------------------	--	--	--

АНЕКС 2

АКЦИОНЕН ПЛАН ЗА КУЛТУРА

Цели	Одговорности	Рок	Ресурси	
Општа цел				
Зачувување и афирмирање на културата на Власите				
Специфична цел поттикнување, практикување на културното наследство				
мерка 1. отварање национален културен центар на власите(и на локално ниво) -формирање на влашки КУД каде што живеат Власите - отварање на ТВ и радио станици на влашки јазик -зголемување на емисии на влашки јазик во соодветен термин -вклучување на Власите во национални	1. Лигата и Унијата ЗГ Лига И Унија Лига и Унија Лига и Унија Лига и Унија	1-5 год. 3 год 5 год 1 год	300.000-600.000 евра 2000-6000 евра 300.000 е 1000 е	

културни манифестации во РМ -издавање на весници и книги на влашки јазик -организирање на фестивали на новокомпонирани, стари изворни и детски влашки песни и поезија	Лига и Унија	Континуирано		
	Фантана ди малма	континуирано	12000 е	
	Пониква 2009		60000е	
	Детски фестивал		20000е	
			20000 е	